

علم أصول الفقه

٥٨

٩٣-١١-٢٨ ظهور

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا

• وَ جَاءَ مِنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (٢٠) اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَ هُمْ مُهْتَدُونَ (يس ٢١)

• فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ (يونس: ٧٢)

مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا

• ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي
الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ شَكُورٌ (٢٣)

مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا

• قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ
(سبأ : ٤٧)

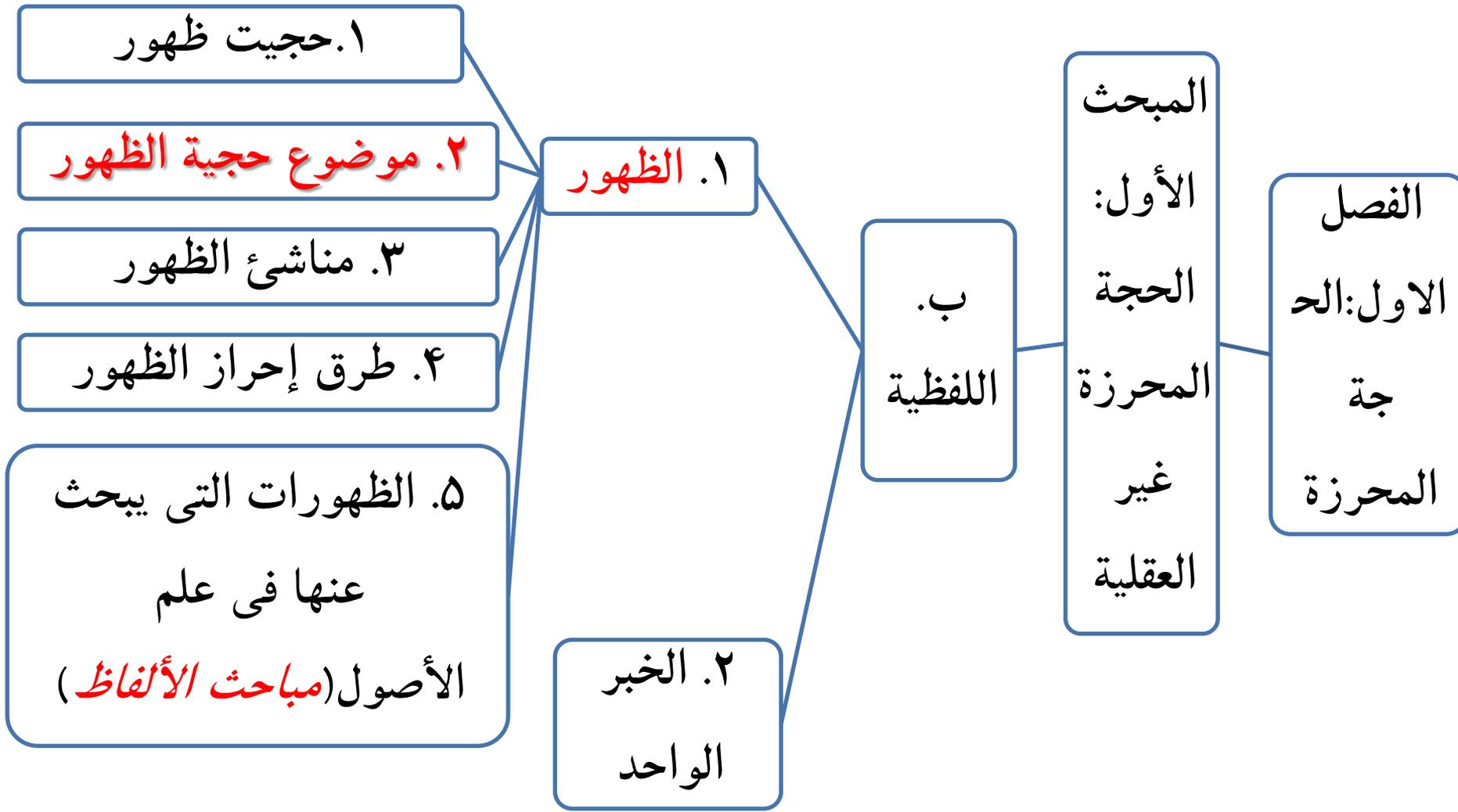
• قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَى
رَبِّهِ سَبِيلًا (الفرقان ٥٧)

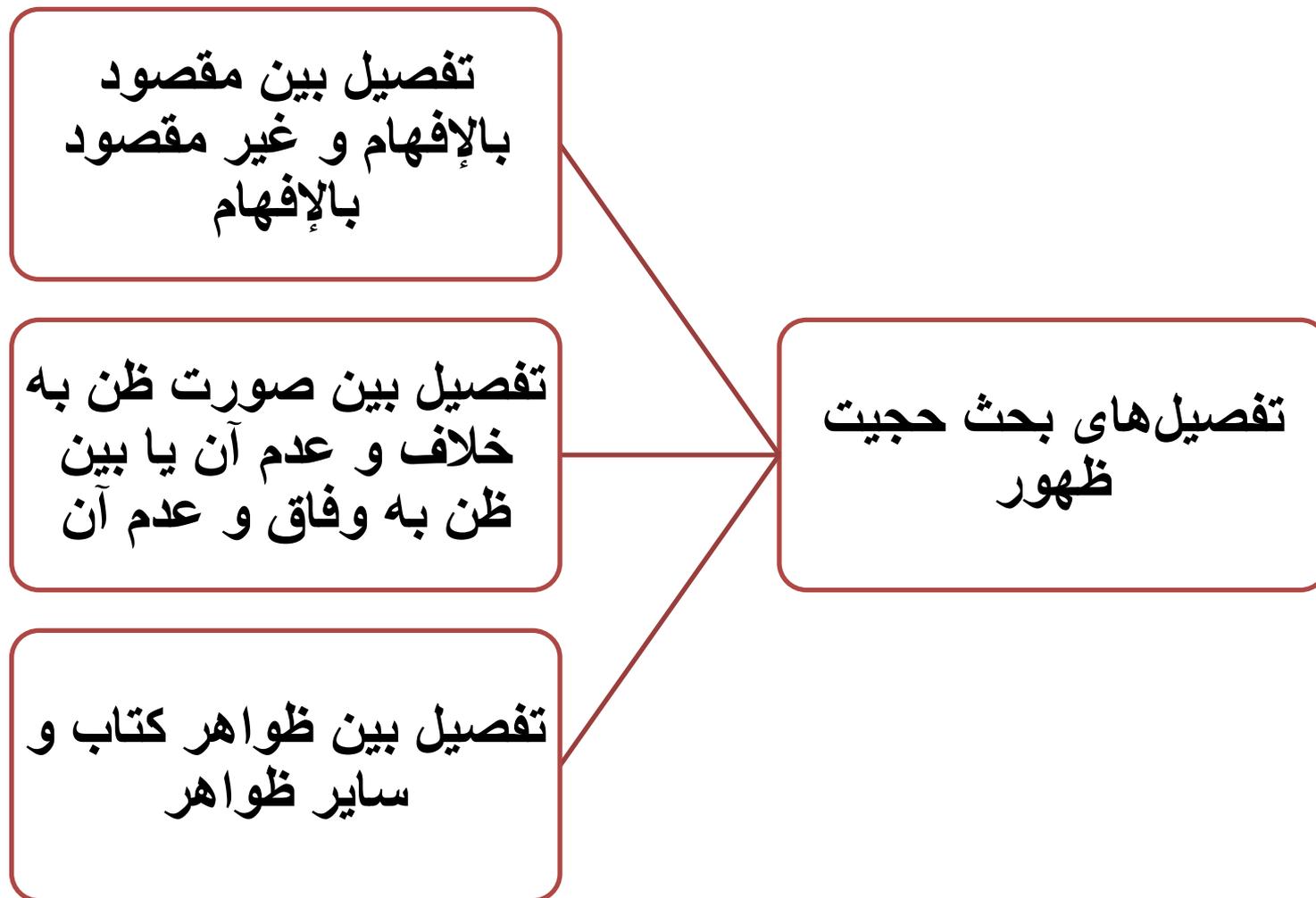
من يهدي إلى الحق

- قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتُمْ تَكُونُونَ (٣٤)
- قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَفَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمْ لَا يَهْدِي إِلَّا أَنْ يُهْدَىٰ فَمَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ (٣٥)

يُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيراً

- إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيراً
(٣٣)
-
-

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- ۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر
- اخباری‌های بین ظواهر قرآن و سایر ظواهر، فرق گذاشته‌اند بدین صورت که ظواهر قرآن حجت نیستند و سایر ظواهر حجت هستند. شهید صدر رضوان الله علیه می‌فرماید حجت نبودن ظواهر قرآنی در بیان اخباری‌ها به دو گونه قابل تفسیر است:

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- تفسیر اول از تفصیل سوم
- تفسیر اول که ظاهراً اخباری‌ها مرادشان همین است، اینکه قرآن دارای ظهور هست؛ اما این ظهورات حجت نیستند.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- ادلة تفصیل سوم
- اخباری‌ها بر این ادعا دو دلیل عمده اقامه کردند: آیات و روایات.
- در حقیقت اخباری‌ها با این ادله می‌خواهند بگویند آن حجیت ظهوری را که عقلا به صورت مطلق پذیرفته‌اند، شارع در خصوص ظواهر قرآنی، رد کرده است.

٣. تفصيل بين ظواهر كتاب و ساير ظواهر

- ١. آيه محكم و متشابه
- «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ» .
آل عمران، ٧.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- نظر نهایی درباره آیه محکم و متشابه
- بنابراین در مورد آیه محل بحث و لفظ متشابهات دو دیدگاه هست: یکی تشابه مفهومی و دیگری تشابه مصداقی است.
- اگر **تشابه مفهومی** باشد، اصلاً ظواهر قرآنی جزء متشابهات نیستند؛ چون که در ظهور تشابه مفهومی وجود ندارد. بنابراین جواب تمام خواهد بود
- و اگر **تشابه مصداقی** باشد، در عین حال که آیه ظهور دارد (تشابه مفهومی ندارد)، می تواند تشابه مصداقی داشته باشد.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- این سخن شهید صدر رضوان الله علیه که تشابه، مفهومی نیست، بلکه مصداقی است، در ذیل جواب برخی به اخباری‌های مطرح شد که گفتند اصلاً ظواهر قرآنی متشابه نیستند؛ اما ظاهراً تکمیل و تأیید این جواب نیست، بلکه نقد آن است.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- این جواب که متشابهات شامل ظواهر نمی‌شوند، جواب درستی نیست؛ اما مابقی جواب‌ها صحیح هستند. مهم‌ترین جواب، همان جواب دوم است که علامه روی آن تأکید دارند.
- شاید تقریرات بحث اشکال دارد و شهید صدر رضوان الله علیه این را به عنوان یک نقد مطرح کرده بوده است؛ ولی در تقریر طوری آمده است که گویا تکمیل آن جواب است.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

• ۲. روایات

- مستند اصلی اخباری‌ها در نفی حجیت ظواهر قرآن، آیات قرآن نیست؛ چون اصلاً ایشان قرآن را قابل فهم نمی‌دانند تا بتوانند به آن تمسک کنند. اخباری‌ها نه عقل را قبول دارند و نه اجماع و نه قرآن را و فقط روایات در نظر ایشان حجت هستند.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- قرآن فقط برای این است که بخوانیم و ثواب ببریم و برای فهمیدن نیامده است! هر چیزی که می‌خواهید از قرآن بفهمید باید از روایات استفاده کنید.
- اخباری‌ها به خصوص متأخرین مثل محدث استرآبادی که گرایش افراطی اخباری‌گری مربوط به این‌ها است چندان به قرآن کار ندارند و هیچ‌گاه به آیه محکم و متشابه تمسک **نمی** کنند.
- روایاتی که اخباری‌ها بدان تمسک می‌کنند سه دسته هستند:

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- یکی از اخباری‌های بزرگ که زحمت زیادی برای تشیع کشیده است، صاحب وسائل رضوان الله علیه است. ایشان تقریباً همه این اخبار را در یک باب در وسائل جمع کرده است. ایشان برای این باب این عنوان را انتخاب کرده است: «عدم جواز استنباط الأحكام النظرية من ظواهر القرآن إلا بعد معرفة تفسیرها من الأئمة ع». پس در نظر ایشان استنباط احکام نظری (در مقابل بدیهی) از ظواهر قرآن جایز نیست مگر بعد از شناخت تفسیر آن ظواهر از ناحیه ائمه علیهم السلام و ما فقط می‌توانیم بعد از اینکه تفسیرش از ناحیه ائمه علیهم السلام به دست آوردیم، احکام نظری را از آن استنباط کنیم. (ر.ک: وسائل الشیعة، الجزء السابع و العشرون، کتاب القضاء، ابواب صفات القاضی، باب الثالث عشر)

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- دسته اول
- روایاتی که در آن تأکید شده است که اهل بیت علیهم السلام مفسر قرآن هستند و نمی‌توان بدون تفسیر ایشان به حقیقت قرآن دست پیدا کرد. تعداد این روایات زیاد و لسان آنها هم متفاوت است؛ برای نمونه به روایت ذیل اشاره می‌کنیم:

٣. تفصيل بين ظواهر كتاب و ساير ظواهر

- «محمد بن يعقوب عن محمد بن إسماعيل عن الفضل بن شاذان عن صفوان بن يحيى عن منصور بن حازم قال: قلت لأبي عبد الله ع إن الله أجل و أكرم من أن يعرف بخلقه إلى أن قال و قلت للناس أليس تعلمون أن رسول الله ص كان الحجة من الله على خلقه قالوا بلى قلت فحين مضى رسول الله ص من كان الحجة لله على خلقه قالوا القرآن فنظرت في القرآن فإذا هو يخاصم به المرجئ و القدرى و الزنديق الذى لا يؤمن به حتى يغلب الرجال بخصومته فعرفت أن القرآن لا يكون حجة إلا بقيم فما قال فيه من شىء كان حقا إلى أن قال فأشهد أن عليا ع كان قيم القرآن و كانت طاعته مفترضة و كان الحجة على الناس بعد رسول الله ص و أن ما قال في القرآن فهو حق فقال رحمك الله»

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- در این روایت منصور بن حازم داستان مفصلی را برای امام صادق علیه السلام نقل می‌کند. در انتهای روایت امام علیه السلام می‌فرماید: خدا تو را رحمت کند. در واقع با این دعا آنچه را منصور بن حازم گفته است، تأیید می‌کنند. یکی از مطالبی که منصور گفته است و محل استشهاد ما است این است که منصور بن حازم از مخاطبانش سؤال می‌کند آیا پیغمبر صلی الله علیه و آله حجت خدا بر خلق بود؟ مخاطبان جواب می‌دهند بله. ظاهراً مخاطبان به مکتب اهل بیت علیهم السلام اعتقاد ندارند. این گفتگو در حقیقت محاجه‌ای بین منصور بن حازم و آن اشخاص است.

۳. تفصیل بین ظواہر کتاب و سایر ظواہر

- بعد سؤال می‌کند وقتی پیغمبر از دنیا رفت چه کسی حجت خدا تبارک و تعالی بر مردم بود. جواب می‌دهد قرآن. منصور بن حازم می‌گوید وقتی به قرآن نگاه می‌کنیم، می‌بینیم هر کسی به گونه‌ای قرآن را تفسیر می‌کند مرجئه، قدری‌ها، زناده هر یک به گونه‌ای. پس بعد از پیغمبر صلی الله علیه و آله قرآن به تنهایی نمی‌تواند حجت خدا تبارک و تعالی باشد. بالاخره منصور بن حازم بحث را به اینجا می‌رساند که به طرف می‌گوید بنابراین علی بن ابی طالب علیه السلام قیم قرآن و طاعتش واجب و بعد از پیغمبر صلی الله علیه و آله حجت خدا تبارک و تعالی بر مردم است. آنگاه حضرت، منصور را تحسین می‌کند.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- مضمون بخش وسیعی از این روایات این است که مصداق «الراسخون فی العلم» که ذیل آیه محکم و متشابه آمده است ائمه علیهم السلام هستند. بنابراین ایشان تأویل قرآن را می‌دانند؛ برای نمونه در روایتی چنین آمده است:

٣. تفصيل بين ظواهر كتاب و ساير ظواهر

- «علي بن محمد عن عبد الله بن علي عن إبراهيم بن إسحاق عن عبد الله بن حماد عن بريد بن معاوية عن أحدهما ع في قول الله عز و جل - " وَ مَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ " فرسول الله ص أفضل الراسخين في العلم قد علمه الله عز و جل جميع ما أنزل عليه من التنزيل و التأويل و ما كان الله لينزل عليه شيئاً لم يعلمه تأويله و أوصياؤه من بعده يعلمونه كله و الذين لا يعلمون تأويله إذا قال العالم فيهم بعلم فأجابهم الله بقوله " يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا " و القرآن خاص و عام و محكم و متشابه و ناسخ و منسوخ فالراسخون في العلم يعلمونه»

۳. تفصیل بین ظواہر کتاب و سایر ظواہر

- مضمون این بخش وسیع غیر از مضمون روایات دسته اول است که می‌گفت ظواہر قرآن برای غیر اهل بیت علیہ السلام حجت نیست. این روایات می‌گویند تأویل قرآن را اهل بیت علیہم السلام می‌دانند. تأویل یعنی آنچه یک چیز به آن برمی‌گردد.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- علامه طباطبائی رضوان الله علیه ذیل این آیه بحث مفصلی درباره تأویل و تفسیر دارد. ایشان برخلاف دیگران معتقد است تأویل، حمل کلام برخلاف ظاهر نیست، بلکه اصلاً تأویل قرآن امر ذهنی و از سنخ معنا و مفهوم نیست، بلکه یک واقعیت خارجی است که آیات قرآن از آن برخاسته‌اند و آن تأویل را جز خداوند تبارک و تعالی و کسانی که راسخ در علم باشند، کسی نمی‌داند و مصداق بارز راسخون اهل بیت علیهم السلام هستند.

٣. تفصيل بين ظواهر كتاب و ساير ظواهر

- وسائل الشيعة، ج ٢٧، ص: ١٧٦ - ٢٠٦: ابواب صفات القاضي، باب ١٤.
- وسائل الشيعة، ج ٢٧، ١٧٦.

٣. تفصيل بين ظواهر كتاب و سائر ظواهر

- . آل عمران، ٧.
- . همان.
- . الكافي، ج ١، ص ٢١٣.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- جواب
- اینکه می گوید آن حقیقت قرآن (تأویل) را فقط عده خاصی می دانند، منافات ندارد با اینکه ظواهر قرآن برای همه حجت باشد.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- اصولی‌ها هرگز انکار نمی‌کنند که برای تفسیر و فهم قرآن نیاز به اهل بیت علیهم السلام داریم و حتی قبول داریم که ممکن است یک ظاهر قرآنی به واسطه یک کلامی از اهل بیت علیهم السلام **تقید** یا تخصیص زده شده باشد.
- بنابراین وقتی به عمومات یا اطلاقات قرآنی مراجعه می‌کنیم همزمان از مخصص و مقیدش در سنت جستجو می‌کنیم. در واقع این روایات محاجه‌ای است در قبال کسانی که به مرجعیت قرآن بدون استفاده از اهل بیت علیهم السلام اصرار داشتند.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- نوع اصولی‌ها و فقها در این بحث فقط به این نکته توجه کردند که اهل بیت علیهم السلام مفاد قرآن را برای ما تفسیر کردند؛ یعنی مطلقاً قرآنی را تقیید کردند و عمومات قرآنی را تخصیص زدند و احیاناً بعضی از موارد مبهم قرآن را برای ما توضیح دادند.
- در بحث‌های گذشته اشاره کردم که یکی از عناصر لازم برای تحقق خاتمیت این است که تحریف در آن صورت نگیرد و فرآیند تحریف یک امری است که دائماً در ادیان و مذاهب اتفاق می‌افتد و در خود اسلام هم رخ می‌دهد و باید با آن مقابله شود.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- باید در دین خاتم یک منبع مصون از تحریف وجود داشته باشد تا در مواقع بروز تحریف پلی برای رسیدن به حقایق ناب شود. در اسلام این منبع مصون، قرآن است. بزرگ‌ترین ویژگی قرآن در مقابل سایر کتاب‌های آسمانی همین است. همه آن کتاب‌ها دستخوش تحریف شدند در حالی که در قرآن هیچ تحریفی رخ نداده است؛ ولی این قرآن به تنهایی برای عدم تحریف کافی نیست

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- و همین روایت منصور بن حازم و روایت هشام (دومین روایت همین باب ۱۳) به همین معنا اشاره دارند که بعد از پیغمبر صلی الله علیه و آله قرآن به تنهایی نمی تواند حجت باشد؛ زیرا قرآن گرفتار تفسیرهای گوناگون می شود و دستیابی به تفسیر صحیح برای ما مشکل خواهد بود.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- به همین دلیل اهل بیت علیهم السلام به عنوان مفسران قرآن معرفی شده‌اند؛ مفسرانی که تفسیر آن‌ها تفسیر معیار قرآن و روش تفسیری ایشان روش استاندارد تفسیر است. مسئولیت اهل بیت علیهم السلام نهادینه کردن همین روش بوده است و بیش از دو قرن و نیم دوران امامت برای این بود که این روش در بین مسلمانان تثبیت شود. با نهادینه شدن این روش، این امکان فراهم شده است که هر انسان محقق منصفی در هر زمانی که بخواهد به حقائق اسلامی دست پیدا کند.

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- دسته دوم
- در این دسته روایاتی هستند که از تفسیر به رأی نهی می‌کند مانند:

۳. تفصیل بین ظواهر کتاب و سایر ظواهر

- «حدثنا محمد بن موسى بن المتوكل رحمه الله قال حدثنا علي بن إبراهيم بن هاشم قال حدثنا أبي عن الريان بن الصلت عن علي بن موسى الرضا عن أبيه عن آباءه عن أمير المؤمنين ع قال قال رسول الله ص قال الله عز و جل ما آمن بي من فسر برأيه كلامي و ما عرفني من شبهني بخلقى و ما على دينى من استعمل القياس فى دينى»
- ریان بن صلت از امام رضا علیه السلام نقل می‌کند که خداوند تبارک و تعالی می‌فرماید کسی که کلام من را به رأی خودش تفسیر کند، ایمان به من نیاورده است. همین مضمون در روایات دیگر نیز آمده است.